

СУТНІСТЬ ТА ЗМІСТ СУЧАСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В ЕКОНОМІЧНИХ ФАКТОРНИХ ВІДНОСИНАХ

Остапенко Т. Г., Гращенко І. С., Онопрієнко О. Д.

ВСТУП

Трансформаційне суспільство – суспільство, що знаходиться у стані перетворень. Особливо актуальними перетворення видаються для українського суспільства, яке завершує стадію переходу до ринкової економіки і стоїть на порозі економічного зростання, спрямованого на досягнення високих показників конкурентоспроможності. Проте, категорія суспільства передбачає не лише економічні відносини, але й соціальні, тому трансформація суспільства пов'язується не лише з перетвореннями в економічних відносинах, й із зрушеннями у соціальній сфері. Також відомою є теза про те, що економічні відносини є лише засобом для поліпшення соціальних стандартів, зокрема, якості життя, підвищення потенціалу людського розвитку та створення високо гуманного громадянського суспільства.

Різні етапи та стадії суспільних перетворень позначаються на системі управління економікою в цілому, її галузями та регіонами, а також окремими підприємствами. Від таких перетворень особливого впливу зазнає менеджмент суб'єктів господарювання. Так, перехід від планової економіки до ринкової характеризувався нестійкою системою менеджменту на багатьох підприємствах України. Навіть сьогодні, за умови визнання нашої держави країною з ринковими відносинами, менеджмент на багатьох підприємствах відсутній чи має ознаки первинного. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності лише починає існувати, хоча українські компанії інтенсивно здійснюють різні зовнішньоекономічні операції: експортно-імпорتنі, толінгові, валютно-фінансові, інвестиційні.

Визначення існуючих проблем та особливостей менеджменту зовнішньоекономічної діяльності під час трансформаційних перетворень у суспільстві окреслить шляхи формування (вдосконалення) системи такого менеджменту, а також перспективи розвитку зовнішньоекономічної діяльності у трансформаційному суспільстві в цілому.

Трансформація суспільства може бути охарактеризована такими етапами, що притаманні українським реаліям:

1-й етап – створення ринкової економіки, як відхід від планового господарства та формування ринкових відносин;

2-й етап – економічне зростання, метою якого є досягнення високого рівня конкурентоспроможності економіки, який, поміж іншого, визначається вдосконаленою якістю життя та високими показниками реалізації людського потенціалу;

3-й етап – формування високорозвиненого гуманного громадянського суспільства на засадах сталого розвитку.

1. Формування ринкової економіки як перший етап трансформації суспільства

Отже, перший етап, який в Україні почав діяти з часу набуття незалежності, передбачав перехід від адміністративної (соціалістичної) моделі господарювання до ринкової. Ринкове господарство є середовищем, «атмосферою», в рамках і за допомогою яких відтворюються та панують відносини і зв'язки товарного виробництва. Природа, економічний зміст, функції і структура ринкової господарської системи зумовлюються товарним виробництвом, його принципами та законами.

У сучасній науковій літературі, в політичних документах, в законодавчих актах поняття «ринкове господарство» нерідко ототожнюють з такими категоріями, як «ринок», «ринкова економіка», «ринкова організація виробництва». Ці поняття в цілому використовуються для характеристики економічних систем, господарська діяльність яких ґрунтується на конкуренції.

В економічній системі ринкове господарство, з одного боку, є сферою обміну, сукупністю операцій з купівлі-продажу, які відображають (характеризують) збалансування попиту та пропозиції, рівновагу вигоди для господарських суб'єктів; з другого – воно генерує безперервність розширеного відтворення. Водночас ринок, як основний регулятор економічних відносин, є визначальною складовою (частиною), ключовим компонентом ринкового господарства. Ринок є механізмом, за допомогою якого товарно-грошові відносини перманентно виявляються у господарському житті. Формуючи конкурентне середовище, ринок є ефективним організатором ринкової економіки (товарного виробництва). Загально визнаними ознаками товарного виробництва, є:

– багатокладність економіки, в тому числі і наявність (високо)розвиненого приватного сектору, нормальне функціонування приватної власності;

- економічна відособленість, тобто повна економічна самостійність та економічна відповідальність виробників товарів та послуг;
- панування еквівалентних, тобто економічно справедливих зв'язків і відносин між господарюючими суб'єктами;
- реальна дієздатність товарно-грошового інструментарію, насамперед – грошей і цін;
- розвиненість ринкової інфраструктури – різних бірж та їх інститутів, маркетингових служб, інформаційно-посередницьких та інших фірм.

Якщо в будь-якій системі господарювання цих ознак немає, то вона не є товарним виробництвом. Головним при цьому є те, що виробничі відносини не є товарно-грошовими.

Навіть за умови існування значної кількості підприємств, які визначаються як спадок від колишньої господарської системи, виробництво в Україні набуло ознак товарного, оскільки зорієнтоване на попит (в середині країни і за кордоном) та базується на принципах економічного відтворення.

Час, в який відбувалось становлення ринкової економіки в Україні, можна охарактеризувати як час формування системи менеджменту на національних підприємствах і, зокрема, менеджменту зовнішньоекономічної діяльності.

Зауважимо, що менеджмент у найбільш широкому розумінні є управлінням. Проте ці дві категорії «менеджмент» і «управління» відрізняються за сутністю.

Словник іноземних слів визначає менеджмент [англ. management – управління, завідування, організація] як управління виробництвом; сукупність принципів, методів, засобів і форм управління виробництвом з метою підвищення його ефективності. У тому ж джерелі наводиться термін «менеджеризм», який визначається як теорія, у відповідності до якої контроль над виробництвом у ринковій економіці передається від приватних власників до найманих керуючих – менеджерів.

Категорія «управління» має національне коріння і визначається як елемент, функція організованих систем різної природи (біологічних, соціальних, технічних тощо), яка забезпечує збереження їх визначеної структури, підтримку режиму їх діяльності, реалізацію їх програм та цілей. Соціальне управління – вплив на суспільство з метою його впорядкування, збереження якісної специфіки, вдосконалення та розвитку. Межі, зміст, цілі та принципи управління залежать від стану суспільних відносин. У лінгвістиці управління розглядається як підпорядкування підрядних елементів основним.

Отже, поняття «управління» є ширшим за поняття «менеджмент», оскільки відноситься до будь-яких «організованих систем різної природи», серед яких можна виділити економічне управління, що є функцією організованої економічної системи. Організованою економічною системою на будь-якому рівні є тому, що складається з сукупності процесів чи дій, які призводять до утворення і вдосконалення взаємозв'язків між частинами цієї системи. У зв'язку з цим, управління слід розглядати як властивість економічної системи, що характеризується системоутворюючими зв'язками та має забезпечити ефективне функціонування економічної системи у поточному і майбутніх періодах. Відповідно менеджмент може бути визначений як галузь управління, що спрямована на ефективне керування економічною системою за умови передачі функцій контролю над власністю до третіх осіб. Характеристика менеджменту включає аналіз меж, принципів, змісту, цілей, методів, засобів, форм та функцій. Проте, за такого визначення постає питання, чи існує менеджмент економічної системи індивідуального підприємця? Практика засвідчує, що менеджмент індивідуальної підприємницької діяльності в Україні можна визначити як самоменеджмент, коли приватний підприємець самотужки планує, організовує, координує та контролює власну діяльність і відповідає перед самим собою за ефективне керування власністю.

У відповідності до такого підходу може бути визначена і категорія «менеджмент зовнішньоекономічної діяльності». Для цього необхідно звернутись до тлумачення базової категорії «зовнішньоекономічна діяльність» як керованої економічної підсистеми загальної економічної системи. З іншого боку, зовнішньоекономічну діяльність можна розглядати як процес, що здійснює трансформацію внутрішньої економіки у зовнішню, основним засобом якого виступають відносини між економічними агентами різних країн.

Отже, менеджмент зовнішньоекономічної діяльності є функцією організованої системи зовнішньоекономічної діяльності, яка забезпечує трансформацію внутрішньої економіки у зовнішню за умови передачі контролю над цим процесом від власників до третіх осіб. Характеристика менеджменту зовнішньоекономічної діяльності включає аналіз тих самих складових, що і менеджмент.

До особливостей менеджменту зовнішньоекономічної діяльності в період переходу економіки України до стану ринкової слід віднести такі:

- становлення менеджменту зовнішньоекономічної діяльності в умовах лібералізації діяльності підприємств щодо зовнішніх ринків;

– переважання самоменеджменту у зовнішньоекономічних зв'язках новостворених підприємств над менеджментом, оскільки підприємства, що створювались, характеризувалися активною діяльністю власників на ниві управління своїм майном;

– перехід від радянської системи управління державними підприємствами до менеджменту приватизованих підприємств за умови переорієнтації їх на торговельні відносини, як з національними, так і з закордонними споживачами;

– наявність менеджменту зовнішньоекономічної діяльності на підприємствах середніх та великих розмірів і відсутність на дрібних підприємствах, навіть за умови здійснення інтенсивних зовнішньоекономічних зв'язків;

– виконання функцій менеджера зовнішньоекономічної діяльності випускниками лінгвістичних факультетів та ЗВО;

– відсутність стратегічного планування зовнішньоекономічних зв'язків;

– відсутність в організаційній структурі більшості підприємств, що здійснювали зовнішньоекономічні зв'язки, відповідних підрозділів;

– здійснення лише брокерського контролю над здійсненням зовнішньоекономічних зв'язків підприємства;

– стійка мотивація до займання посад менеджерів зовнішньоекономічної діяльності у зв'язку із можливими відрядженнями за кордон;

– відсутність повної інформації про процес менеджменту підприємства на зовнішніх ринках.

Ці особливості менеджменту зовнішньоекономічної діяльності водночас відображають і його проблеми у період переходу до ринкових відносин в економіці країни.

2. Умови набуття конкурентоспроможності національної економіки в трансформаційному поступі

Наступний етап трансформації суспільства – економічне зростання та набуття конкурентоспроможної національної економіки. Очевидно, що в Україні беруться до уваги різні моделі економічного зростання. Зокрема до них відносять:

1. Класичну модель довгострокової ринкової рівноваги Л. Вальраса, коли ціни постійно змінюються таким чином, щоб утримати економіку у стані рівноваги, за якого досягаються максимальний випуск продукції за даних ресурсів та технологій.

2. Кейнсіанську модель державного антикризового регулювання економіки, що ґрунтується на політиці стимулювання сукупного

споживчого попиту. Кейнсіанський підхід до розв'язання проблеми ринкового механізму, пов'язується, насамперед, з необхідністю активного втручання держави в макроекономічне функціонування ринкового господарства. Таке втручання здійснюється при проведенні урядами певної макроекономічної політики в залежності від економічної кон'юнктури, а в країнах з перехідною економікою – також і від загального стану економіки.

3. Монетаризм, як альтернативну кейнсіанству економічну теорію, започатковує М. Фрідменом. Згідно з цією теорією кількість грошей в обігу є визначальним фактором формування господарської кон'юнктури, при цьому існує прямий зв'язок між зміною маси грошей в обігу та величиною ВВП. Сукупний обсяг продукту і рівень цін змінюються залежно від зміни пропозиції грошей. Отже, досягнення безінфляційного зростання економіки вимагає контролю за обігом грошової маси.

4. Екзогенна неокласична модель економічного зростання Р. Солоу, яка виходить з того, що виробництво здійснюється в умовах досконалої конкуренції і що однаковий випуск продукції може бути отриманий на базі різних можливих комбінацій капіталу та робочої сили. Поштовхом до збільшення випуску продукції має бути екзогенна технологія.

5. Теорії еволюційного економічного розвитку від Веблена до Ромера, Лукаса та Штігліца, які передбачають, що економіка розвивається не однаково, а поступово, створюючи ядра саморозвитку на основі інновацій.

Спрямування економічного зростання на досягнення конкурентоспроможності вимагає використання таких підходів, що базуються саме на інноваційних моделях, які зможуть забезпечити постійний та безперервний розвиток і економіки, і суспільства в цілому.¹

Зауважимо, що на сучасному етапі розвитку людства особливістю процесу зростання, спрямованого на забезпечення конкурентоспроможності, є поєднання двох аспектів: наноекономічного, з одного боку, та глобалізаційного – з іншого.

Наноекономіка, за визначенням К. Ерроу, є економікою людини, з її потребами та запитами. Наноекономіка відображає індивідуалізацію процесу відтворення, його відокремленість та концентрацію на психологічних особливостях економічного життя. Економічне зростання має бути спрямоване на людину як економічного агента, на її

---

¹ Мокій А., Полякова Ю., Власенко Л. Напрями активізації інноваційної діяльності підприємств приморських регіонів України. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2017. Вип. 1(06). С. 61–66.

розвиток, і тоді конкурентоспроможність також набуватиме індивідуалізованих ознак.²

Глобальна економіка – економіка, що відповідає процесу глобалізації, який трактується як підпорядкування національного (індивідуального) міжнародному (стандартному та загальному). Глобалізація – об’єктивний процес, що супроводжується інтенсивною діяльністю транснаціональних корпорацій у міжнародній економіці. Конкурентоспроможність національної економіки, зокрема України, має бути спрямована на забезпечення провідного місця у глобальному середовищі, що характеризується підвищеними стандартами життя.

Період становлення для будь-якої держави залишається досить складним етапом її життя. Для Сполучених Штатів Америки – це час набуття незалежності у XVIII столітті, для Італії – це періоди об’єднання у XIX сторіччі. Продовживши хронологію зазначимо, що XX століття стало віком державоутворення для багатьох країн, у перелік яких увійшла й Україна.

Становлення української державності відбувалось паралельно із формуванням системи національної економіки. Створення підприємств, трансформація галузей, формування ефективної структури управління були і залишаються основою організації національної економічної системи. Проте, система як філософська категорія відзначається стійкими зв’язками між елементами і лише час стає критерієм набуття такої стійкості. З часом відбуваються зміни й у позиціонуванні у міжнародному середовищі. Показником такого позиціонування є конкурентоспроможність національної економіки.

Конкурентоспроможність молодой держави зазвичай є проблемним явищем. Однак, існуюче за будь-яких обставин прагнення підвищити свої позиції у міжнародному середовищі, визначається спроможністю національних економічних агентів до конкуренції. Україна, як молода держава, створює підґрунтя для забезпечення конкурентоспроможності національних підприємств на міжнародній арені.

Сьогодні бути конкурентоспроможними, з одного боку, є чи не найголовнішою умовою подальшого соціально-економічного розвитку, а з другого боку, стає основою економічної стратегії будь-якої країни. Молоді держави разом з Україною не є виключенням. Саме тому питання розвитку економіки України та її зовнішньоекономічних зв’язків розглядається через призму конкурентоспроможності.

---

² Мовчан Б.: «Нанотехнології в Україні: навздогін за поїздом, що вже пішов?» ZN.UA : *інтернет-видання*. 27.09–4.10.2013. Вип. 35. URL: https://dt.ua/SCIENCE/nanotehnologiyi-v-ukrayini-navzdogin-za-poyizdom-scho-vzhe-pishov_.html

Проблема конкурентоспроможності набула останнім часом особливої актуальності, адже суперництво між підприємствами, галузями та країнами стає все жорсткішим. Зауважимо, що гострота конкуренції визначається тим, що більшість її учасників вирівнюють своє становище в міжнародній економіці, у зв'язку із чим виникає (загострюється) проблема одержання прихильності споживачів.

У цьому контексті надзвичайно велике значення має ефективність використання факторів виробництва, яка визначає рівень продуктивності національної економіки, адже від вдалого використання ресурсів залежать якісні та кількісні характеристики кінцевих продуктів і послуг.

Як відомо, до факторів виробництва, як основних чинників конкурентоспроможності, відносять: землю, працю, капітал та технологію.

2.1. Фактор виробництва земля як чинник конкурентоспроможності національної економіки

Земля є базовим фактором виробництва, поняття якого розкривається кількома категоріями: географічне положення країни, співвідношення рівнинних та гірських територій, багатство надр, забезпеченість прісною водою, часка родючих ґрунтів, рекреаційний потенціал.

Україна займає територію, що має сприятливі умови для розвитку господарства та життя населення, має досить вигідне економіко-географічне положення. Україна розміщена близько до щільно заселених районів країн Центральної Європи. Такий потенціал став каменем зіткнення з ворогом, який не в змозі пробачити Україні таке чудове положення.³

Зазначимо, що використання вигідного географічного положення є показником набуття конкурентоспроможних ознак за рахунок факторних переваг, яке за ефективного розвитку інфраструктури може стати поштовхом для формування новітніх для України кластерів економіки. Так, наприклад, розширення сітки автобанів викликає потребу у транспортних засобах для здійснення сполучення, що відповідно стає поштовхом для розвитку галузей машинобудування. Активізація діяльності останніх стає поштовхом для розвитку супутніх виробництв – хімічної, текстильної, нових матеріалів тощо.⁴

---

³URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Ґрунти_України

⁴ Парадигма креативного менеджменту в глобальній економіці / Д. М. Лук'яненко, О. С. Дорошенко, Т. О. Галахова та ін. ; за заг. ред. д.е.н. проф. Д. Г. Лук'яненка. Київ : КНЕУ, 2016. 231 с.

Крім того, створення сучасної інфраструктури, яка забезпечує ефективне використання економіко-географічного положення, стає основою розвитку туристичної галузі.

Головні риси природи України визначаються її положенням в помірному географічному поясі, на південному заході Східно-Європейської рівнини. Рельєф та геологічна будова території України досить різноманітні: 70% займають низовини, 25% узгір'я, 5% припадає на гори.⁵

Рельєф території має значення для економічного комплексу країни, адже визначає якість використання територій. Так, країни, територію яких максимально займають гори, поставлені природою у лімітовані обставини, які необхідно долати. Такий стрес для життя спонукає до нестандартних рішень та виходу на значні результати у пошуку розв'язання проблеми. Рельєф та кліматичні умови визначають з значній мірі готовність народів, що заселяють відповідну територію, до розвитку. Прикладом є Японія – гірська країна, розміщена у помірному кліматі, яка, маючи у більшості своїй, лімітуючі обставини, створила умови для їх подолання.

Природа Японії

Положення Японії на кордоні Євразійського материка і найбільшого океану світу визначають дві найважливіші особливості її клімату – мусонність та вологість.

Японські острови складаються з двох дугоподібних вигнутих архіпелагів, що входять у систему острівних дуг, які оточують Азію на Сході.

Японські острови знаходяться в межах сучасної Тихоокеанської геосинклінальної області, де і сьогодні відбуваються активні процеси утворення гір. Тому для Японії характерні часті та руйнівні землетруси, повільні підняття й опускання окремих ділянок суші, активний вулканізм. В Японії біля 150 вулканів. У тому числі 40 діючих.

В Японії щорічно відбувається біля 1,5 тисяч землетрусів різної сили, що складає в середньому приблизно 4 поштовхи на день.

Крім землетрусів для Японії характерні «моретруси».

Гори та передгір'я із середньою крутизною схилів вище 15° займають майже $\frac{3}{4}$ території Японського архіпелагу.

Україна, як зазначалося вище, є рівнинною країною та знаходиться у помірному кліматі, відзначається тими характеристиками пошуку

---

⁵ Катастрофа на Каховській ГЕС призведе до повної відсутності зрошення в Херсонській, Дніпропетровській та Запорізькій областях. URL: <https://superagronom.com>

шляхів розвитку життя, які притаманні Європейським державам із середнім показником лімітуючих обставин, які долаються в цілому розміреним підходом до справ. Така поміркованість характеру рівнинних українців можливо стає першоосною еволюції конкурентоспроможності економіки України. Водночас присутність гірських територій визначає певні відмінності у підходах до розв'язання проблем у їх жителів.

У надрах України утворилися різноманітні корисні копалини, на які, як свідчить агресія, зазіхає ворог.⁶ Присутні:

- кам'яне вугілля, марганцеві (марганцеві добрива) та залізні руди, горючий газ;

- каолін (керамічна сировина – фарфор, фаянс, електротехнічні вироби; використовують у паперовій, текстильній, гумовій промисловості);

- графіт (використовується у виробництві плавильних тиглів, у ливарній справі, у виробництві електродів, олівців);

- озокерит (гірський віск – сировина для парфумерної та лакофарбової промисловості, застосовується в медицині);

- калійні солі (калійні добрива);

- самородна сірка (біля 50% сірки йде на виготовлення сірчаної кислоти, 25% – на одержання гідросульфату кальцію, що використовується в паперовій промисловості, решта – для боротьби з хворобами рослин, вулканізації, синтезу барвників, виробництва сірників).

Крім того, в Україні є поклади:

- польових шпатів (біля 50% маси земної кори, застосовуються в керамічній, фарфоровій, скляній, цементній промисловості, як подільне каміння);

- флюориту (використовується в металургії в якості флюсів, монокристали, в основному синтетичні, використовують в оптиці);

- магнезиту (сировина для хімічної, цементної, паперової та інш. промисловості);

- тальку (наповнювач в парфумерно-косметичній, паперовій, гумовій промисловості, кислотно-вогнетривкий та електроізоляційний матеріал);

- фосфоритів (фосфорні добрива);

- викопних солей (евпаторитів);

- гіпсу (використовується у будівництві);

---

⁶ Як відновлювати пошкоджені війною ґрунти: науковці оприлюднили результати дослідження на прикладі Вільхівської громади Харківщини. URL: <https://rubryka.com/2023/03/06/yak-vidnovlyuvaty-poshkodzeni-vijnoyu-grunty/>

– ангідриту (добриво, сировина для отримання сірчаної кислоти, подільне каміння).

Україна багата на карбонатні осадові породи (крейду, мергель (цементне виробництво та будівельний матеріал)), осадові уламкові породи (пісковики), вивержені магматичні та метаморфічні породи (граніти, лабрадорити, діабази, гнейси, мрамур, сланці та вапняки).

Великими є поклади прісних підземних вод, перспективні геотермальні ресурси Закарпаття. Якість використання природних ресурсів залежить від формування видобувних галузей, які мають активно і паралельно заощадливо використовувати корисні копалини. Слід зауважити, що Україна відрізняється наявністю значного обсягу видобувних підприємств. У структурі ВВП на видобувні галузі припадає 5,69% або 295550 млн. грн. (табл. 1).

Таблиця 1

ВВП України у фактичних цінах у 2022 році⁷

Структура ВВП	I квартал 2022 р.	II квартал 2022 р.	III квартал 2022 р.	IV квартал 2022 р.	Всього за 2022 р.
Всього ВВП	1089691	1026916	1449196	1625225	5191028
Сільське господарство	28801	26987	167320	203709	426817
Добувна промисловість	75828	69953	72584	77185	295550
Переробна промисловість	91622	84747	102912	114031	393312

Як видно з табл. 2, частка добувної промисловості зростає із зменшенням питомої ваги переробної промисловості. Добувна промисловість складається з галузей видобутку енергетичних матеріалів та неенергетичних.

На перші у загальному видобутку припадає 66,3%, у той час, коли на видобуток неенергетичної сировини припадає 33,7%, що свідчить про орієнтацію добувної промисловості на одержання традиційного для країни енергетичного матеріалу – вугілля.

Зростання частки та обсягів виробництва у добувних галузях промисловості України є динамічною *захисною* ознакою підвищення конкурентоспроможності національної економіки у *короткостроковій*

⁷ Валовий внутрішній продукт у фактичних цінах. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2003/vvp/vvp_kv/vvp_kv_u/arh_vvp_kv.html

перспективі, а також – основою для переходу конкурентних переваг від факторних до більш розвинених – інвестиційних та технологічних.

Таблиця 2

Вагова структура за видами діяльності та основними промисловими групами для розрахунку індексу обороту продукції добувної та переробної промисловості⁸

Структурний елемент	2016 р.	2010 р.
Добувна та переробна промисловість	100%	100%
Добувна промисловість	15,9	13,0
Переробна промисловість	84,1	87,0

Відомою є та обставина, що країни з високими показниками розвитку економіки орієнтують власне виробництво на обробку сировини у більшій мірі ніж на її видобуток. Тенденція, що простежується в Україні щодо зростання частки добувних галузей у промисловості, не може визначатися як позитивна. Поряд із тим, загальне скорочення видобутку в Україні було викликане кризовими явищами в економіці (особливо кризовий період 1990-х роках та період військових дій), які стали основою пошуку та використання ресурсозберігаючих технологій в обробній промисловості. Тут напрошується паралель з кризовими світовими явищами 1973 року (відома енергетична криза), коли промислово розвинений світ ініціював пошук подібних технологічних рішень щодо синтетичних заміників ресурсів та нових матеріалів.

Проте, добувна промисловість продовжує відігравати базову стабілізуючу функцію в економіках різних країн. Так, Ірландія серед країн Європейського Союзу має найбільш інтенсивно зростаючу економіку, але темпи приросту промислової продукції цієї країни коливались в межах від 70% до попереднього року у 2010 році до -2,2% падіння у 2013 і 2017 роках. У найбільш промислово розвиненій країні світу – США – темпи зростання виготовлення промислових товарів коливались в межах від 5,6% у 2010 році до -1,2% зниження у 2016 році. Видобувні галузі цих країн також характеризуються нерівномірною динамікою із загальною тенденцією на зниження обсягів видобутку, що відповідає загальній динаміці відносного зниження активності у добувній промисловості.

---

⁸ Вагова структура за видами діяльності та основними промисловими групами для розрахунку індексу промислової продукції. URL: <https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/pr/vsvd/vsvd.xlsx>

Наступним чинником факторних переваг є забезпеченість прісною водою. Джерелом прісних вод є, як відомо, ріки, прісноводні озера та атмосферні опади. На території України понад 71 тисяча річок та струмків загальною протяжністю 248 понад тис. км. Середня густота річкової сітки – 0,25 км на 1 кв. км. На всій території України є озера. Всього їх, великих та малих, нараховується понад 20 тисяч. Найбільше озеро – Ялпуг (1134 кв. км) знаходиться у низовинах Дунаю.

Водний баланс території України характеризується такими складовими:

- атмосферні опади – 609 мм/рік;
- повний річковий стік – 83 мм;
- випаровується – 526 мм.

В річному обсязі річковий стік складає близько 15%. Поверхневий стік в основному припадає на весняний паводок. Для регулювання стоку на річках України створені ставки та водосховища. Корисна ємність водосховищ Дніпра понад 18 куб. км. Вони можуть затримувати 1/3 його води на зрошення, водопостачання міст, промислових підприємств, регулювати режим паводків.

Катастрофа на Каховській ГЕС ще має бути оцінена щодо наслідків для природи та економіки України. Але вже відомо, що мікроклімат цього регіону країни значно зміниться. Водний баланс кардинально порушено. Ведення сільського господарства зазнає змін, адже зрошення вже майже зникло.⁹ Такий благодатний край з високорозвиненим сільським господарством може перетворитися на депресивний. Проте, люди в Україні відрізняються наполегливістю та схильністю до праці. Звісно буде важко, але український народ все здолає.¹⁰

Слід зауважити, що нетехнологічне використання питних вод в Україні є ознакою факторних конкурентних переваг і розширення використання підземних питних вод, що не потребують очищення, є тому підтвердженням.

Відомим є визначення України як житниці Європи, проте під впливом обставин українське лідерство змінилося і сьогодні житницею Європи є Франція. Задля визначення ролі земельного ресурсу у формуванні ознак конкурентоспроможності охарактеризуємо його природні особливості та ефективність використання. Для більшої ілюстративності застосуємо метод порівняння, природних ознак та використання ґрунтів в Україні та Франції.

---

⁹ Катастрофа на Каховській ГЕС призведе до повної відсутності зрошення в Херсонській, Дніпропетровській та Запорізькій областях. URL: <https://superagronom.com>

¹⁰ Парадигма інноваційного розвитку в умовах ринкової трансформації : монографія / Е. М. Забарна, О. М. Козакова, В. А. Чередниченко та ін. Херсон : Олді-плюс, 2019. 92 с.

**Порівняння природних ознак родючості ґрунтів
України та Франції^{11, 12}**

Україна	Франція
<p>На території України добре виражена географічна зональність, що особливо яскраво проявляється у ґрунтовому та рослинному покриві. На рівнинах України ґрунти формувалися на лесах, окрім Полісся та низьких річкових терасах, де переважають піски. В українському Поліссі найбільш типовими є дерново-підзолисті піщані та супіщані ґрунти, часто заболочені, а також заплавні та низинно-болотні ґрунти. До теперішнього часу площа осушених земель складає більше 2,6 млн. га. У лісостеповій та степовій зонах крім сірих лісних ґрунтів поширені чорноземи різних типів.</p> <p>Чорноземи України:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Типові потужні (потужність гумусового горизонту складає 120-150 см), вміст гумусу у верхньому шарі ґрунту 3,5 – 7,0%. Є найродючішими. Зона – лісостеп; – Звичайні (менша потужність гумусового горизонту), вміщують 5-7,2% гумусу, мають високу родючість. Зона – північний та центральний степ; – Південні (скорочений гумусовий горизонт), гумусу вміщують 3,5-4,5%. Зона – південний степ (причорноморська низовина). Це територія теперішньої Херсонської області. Відновлювати від катастрофи ґрунти українці будуть протягом тривалого часу. 	<p>Різноманітність геологічної будови, рельєфу та клімату Франції стала основою строкатості ґрунтового покриву й рослинності.</p> <p>Ґрунти Франції досить родючі, за виключенням тих районів, де вони формуються на кристалічних породах та пісках.</p> <p>Для більшої частини низовин характерні бурі лісові ґрунти, значні також площі перегнійно-карбонатних ґрунтів, а на Північному Заході – опідзолені бурі ґрунти. Особливою родючістю відзначаються бурі лісові ґрунти Північно-Французької низовини, що набули поширення на лісах.</p> <p>У горах переважають гірсько-лісові бурі ґрунти.</p> <p>Головна зернова культура – пшениця. За її зборами Франція займає четверте місце після США, Індії та Канади. Приблизно 1/3 врожаю пшениці збирається на Північно-Французькій низовині. Великим є значення ячменю та кукурудзи. На Північному Заході країни сіють також овес і гречку, на бідних ґрунтах Центрального масиву – жито, а в дельті Рони культивують рис. майже всюди саджають картоплю, на Північно-Французькій низовині – цукровий буряк. В департаменті Сена культивують льон, в департаменті Нижній Рейн – тютюн та хміль, а</p>

¹¹ URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Ґрунти_України

¹² URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Географія_Франції

<p><i>В сухостеповій підзоні у посушливому кліматі сформувалися темно-каштанові та каштанові ґрунти, що вміщують від 3 до 4,5% гумусу. Ці ґрунти мають ознаки солонцюватості. Розподіл ріллі:</i></p> <p><i>65% – чорноземи;</i></p> <p><i>17% – сірі лісні;</i></p> <p><i>7% – дерново-підзолисті;</i></p> <p><i>4% – каштанові;</i></p> <p><i>8% – інші</i></p>	<p><i>на Рив'єрі – квіти. Проте це лише перелік основних культур Франції.</i></p>
---	---

Як засвідчує табл. 3, Франція що культивує зернові на бурих лісових ґрунтах, менш родючих ніж чорноземи, визначається високою ефективністю використання такого фактору виробництва, як земля. Україна, що наділена найродючішими ґрунтами, відзначалась веденням екстенсивного сільського господарства. Проте, ситуація у рослинництві країни змінюється і сьогодні Україна характеризується великими обсягами вивозу сільськогосподарської продукції за кордон.¹³

Звісно, українське збіжжя складає конкуренцію європейським виробникам і вийти на ці ринки є проблемним завданням. Зернова ініціатива із зерновими коридорами за часів військових дій стають можливою реалізовувати агропродукцію в країнах Африки, Близького та Далекого Сходу. Причини активності щодо експорту зернових в мирний час та протягом війни полягають у інтенсифікації використання угідь, про що свідчить динаміка посівних площ під основні для України культури та врожайність цих культур. Дані про ефективність ведення сільськогосподарського бізнесу наведена у табл. 4 і 5.

У табл. 4 зазначено кількість посівних площ в Україні, якими займаються українські фермери. Кількість угідь поступово зростає та 1-5% у порівнянні до попереднього року. Це засвідчує, що агробізнес є ефективним та перспективними для розвитку.

---

¹³ Панченко С.Г. Дослідницький університет: гарвардські принципи. *Університетська освіта*. 2011. № 1. С. 38–47.

Таблиця 4

**Площі сільськогосподарських угідь у користуванні
фермерських господарств в Україні, тис. га¹⁴**

Україна, всього	Сільськогосподарські угіддя				Рілля	
	усього		у т.ч. взяті в оренду		За рік	у % до поперед- нього року
	За рік	у % до поперед- нього року	За рік	у % до поперед- нього року		
2021 рік	5052,8	104,5	4527,6	105,8	4934,6	104,5
2020 рік	4837,2	101,6	4278,8	103,5	4722,7	101,9

Таблиця 5

**Збір урожаю культур сільськогосподарських господарствами
усіх категорій на 01 грудня 2021 року¹⁵**

	Площа зібрана, тис. га		Обсяг виробництва, тис. ц	
	2021	2021 у % до/ 2020	2021	2021 у % до/ 2020
Культури зернові та зернобобові	15380,3	104,2	845703,6	133,5
пшениця	7055,5	108,3	327196,7	129,4
пшениця озима	6869,8	108,2	319284,1	129,6
пшениця яра	185,7	112,3	7912,6	125,2
кукурудза	4972,3	100,9	398193,7	141,9
ячмінь	2464,0	103,9	96462,3	123,2
ячмінь озимий	1132,3	112,8	49481,8	147,5
ячмінь ярий	1331,7	97,4	46980,5	104,9
жито озиме	171,6	126,3	6161,2	131,7

¹⁴Посівні площі сільськогосподарських культур за їх видами.
URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/sg/ppsgk/arh_ppsgk_u.html

¹⁵ Обсяг виробництва, урожайність та зібрана площа сільськогосподарських культур за їх видами (щомісячна інформація). URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/sg/ovuzpsg/Arh_ovuzpsg_2021_u.html

овес	177,3	89,1	4947,9	92,5
гречка	87,8	106,7	1133,5	109,0
просо	81,8	52,9	2057,1	80,1
рис	9,3	89,4	515,1	88,7
культури зернобобові	310,5	100,0	7016,9	113,1
з них горох	239,2	102,5	5819,3	118,4
Соя	1271,5	96,3	34093,4	123,5
Ріпак озимий та кольза (ріпак ярий)	1004,0	90,8	29600,8	114,4
ріпак озимий	971,8	90,1	28843,0	114,1
кольза (ріпак ярий)	32,2	119,3	757,8	128,6
Соняшник	6523,9	102,2	164398,4	125,1
Бурак цукровий фабричний	212,6	105,4	98346,2	119,1
Картопля	1280,4	96,6	212995,1	102,1
Культури овочеві	x	x	98858,8	102,7
культури овочеві відкритого ґрунту	454,7	99,7	94165,4	103,3
культури овочеві закритого ґрунту	x	x	4693,4	92,4
Бурак кормовий	170,6	92,3	50533,4	94,6
Кукурудза кормова	191,8	80,9	59470,5	101,9
Культури плодові та ягідні	x	x	20640,7	106,2
культури плодові	x	x	19282,4	106,1
культури ягідні	x	x	1358,3	108,6
Виноград	x	x	2353,4	87,4

Зауважимо, що озима пшениця є, як відомо, основною культурою сільського господарства України. Динаміка площ мала спадаючі характеристики у дев'яностих роках та в останній період відбувалось збільшення посівних площ. Таке збільшення здійснювалось паралельно із зростанням врожайності цієї культури, що свідчить про вихід сільського господарства України з кризи та підвищення його

ефективності. Підставою для такого висновку є також динаміка використання посівних площ та врожайності інших культур рослинництва України, які повторює показники культивування озимої пшениці. Що ж до впливу цих показників на ознаки конкурентоспроможності, то слід зауважити, що навіть за складних умов функціонування, до яких відносять нестачу коштів та недостатність сучасної сільськогосподарської техніки тощо, Україна за рівнем виробництва пшениці в Європі посідала у 2021 році 4 місце. Ілюстрація обсягів виробництва основних сільськогосподарських культур в нашій державі наведено у табл. 5. Україна посідає провідні позиції у виробництві цих культур. За загального збільшення посівних площ такі показники стають підґрунтям позитивних ознак конкурентоспроможності економіки України в цілому.

За умови використання високих сільськогосподарських технологій, розробками яких продовжують займатися вчені-аграрії України, та за вирішення проблем фінансування, аграрний сектор країни може стати джерелом високих показників розвитку економіки та, відповідно, конкурентоспроможності. Як відомо, в українську харчову промисловість надходять значні інвестиційні кошти. Основою цих потоків коштів стала можливість прямого та дешевого одержання сировини від сільськогосподарських виробників України. Поєднання цих галузей окреслює процес виникнення кластеру сільське господарство – харчова промисловість, який у поєднанні з розвитком біотехнологій та фармацевтики може призвести до потужного джерела розвитку економіки країни та стати основою еволюції конкурентоспроможності.¹⁶

Отже, окреслюючи значення такого ресурсу, як земля, слід зауважити, що протягом дев'яностих років він залишався основним (таким, що не приносив значного економічного ефекту), проте починаючи з 1999 року ситуація змінилась і сьогодні, не називаючи землю розвиненим ресурсом, можемо визначити цей фактор як такий, що перебуває у процесі розвитку – на фазі зростання. Отже, в середині економіки України відбувається еволюція конкурентних переваг, основою якої є підвищення ефективності використання природних ресурсів України.

Іншими параметрами факторів є, як відомо, поділ їх на загальні та спеціалізовані. Наголосимо, що в Україні природні ресурси є спеціалізованим фактором виробництва. Їх розподіл на окремі сегменти

---

¹⁶ Несененко П. П., Артеменко О. А., Паглатой О. Є. Сучасні економічні теорії : навч. посібник. Одеса : ОНЕУ, 2017. 326 с.

сформувався за радянських часів. Сьогодні відбувається підтримка такої спеціалізації та її поглиблення (створення нових та підтримка існуючих наукових шкіл пошуку та використання ресурсів). Це також є свідченням еволюційного поступу конкурентоспроможності економіки України.

Другим розглядається такий фактор виробництва, як праця.

2.2. Активізація використання фактору праця у відносинах конкурентоспроможності

Праця як ресурс визначається основними демографічними характеристиками населення та показниками його зайнятості. Це також базовий ресурс, розвиток якого визначає еволюційний рух конкурентоспроможності економіки України, адже силою, що певним чином використовує надані природою умови, є людина і від її здібностей і вмінь залежить якість такого використання та, відповідно – набуття конкурентних переваг економікою в цілому.¹⁷

Обставини скорочення кількості населення України є загальновідомими. До основної причини скорочення чисельності населення України слід віднести зниження народжуваності та збільшення кількості померлих у порівнянні з періодом кінця вісімдесятих років ХХ ст.

Як видно з табл. 6, за три передвоєнні роки населення скоротилося з майже 42 млн. осіб до 40 млн. Причини такої динаміки полягають у площині економічних показників. Проте, слід зауважити, що існують закономірності розвитку демографічної ситуації в різних країнах і однією з них є перехід від першої демографічної моделі до другої, коли друга характеризується зниженням показників народжуваності та збільшенням загальної кількості населення похилого віку.¹⁸

Однак друга демографічна модель була характерною для промислово розвинених країн, коли підвищення доходів населення не вимагало від сімей збільшувати чисельність нащадків – потенційних працівників. В Україні зниження кількості дітей викликане економічною кризою, коли навички практики ведення сімейної справи були втрачені за радянських часів, і кожен з відокремлених, усамітнених членів основного осередку суспільства мав вирішувати проблему одержання доходів для можливості існування самостійно, що в свою чергу призвело до ще більшої відокремленості. Таке виживання сам на сам призвело до

---

¹⁷ Наукова та інноваційна діяльність в Україні : статистичний збірник. Київ : Державна служба статистики України, 2017. 290 с.

¹⁸ Москаленко В. В. Соціалізація особистості : монографія. Київ : Фенікс, 2013. 540 с.

зниження кількості шлюбів та відповідно – до зниження народжуваності у цих сім'ях¹⁹.

Слід зауважити, що інститут сім'ї проходить період адаптації до інших умов існування і результати такої адаптації стануть відомі лише з часом. Напевне, що криза не згуртувала членів суспільства навколо сім'ї, як це відбувалося в Італії, де сім'я є основою не лише суспільних відносин, але й економічного розвитку.

Таблиця 6

Чисельність населення України, осіб²⁰

Україна	Найвне населення		Постійне населення	
	на 1 січня	середня чисельність	на 1 січня	середня чисельність
2022 року	41167336	41377845	40997699	41208208
2021 року	41588354	41745385	41418717	41575748
2019 року	42153201	42269802	41983564	42100165

Особливістю кризових періодів є значна кількість емігрантів, що також впливає на зниження кількості населення. Ще у 2002 році в Україні було зареєстровано 76 264 легальних емігрантів. Сьогодні у зв'язку із війною вимушених переселенців мільйони, які можуть працювати на будь-яких посадах, головне, щоб чи в Польщі чи в Німеччині для них були робочі місця. Відповідно, відбулось скорочення населення за рахунок вимушеної міграції. І не факт, що всі експати повернуться в Україну. Відомі причини еміграції поєднуються з потребою ефективного працевлаштування, яке на батьківщині виявляється наразі досить ускладненим явищем.

Отже, проблеми кризи природного руху населення та його міграції пов'язані в основному з проблемами зайнятості та рівнем доходів. Ці показники є одночасно і економічними, і соціальними. Вони стають ознакою ефективності економічної системи держави, оскільки визначають вплив економічних обставин на якість життя: існування робочих місць є віддзеркаленням рівня розвитку виробництва,

¹⁹ Мокій А., Полякова Ю., Власенко Л. Напрями активізації інноваційної діяльності підприємств приморських регіонів України. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2017. Вип. 1(06). С. 61–66.

²⁰ Чисельність населення по регіонах. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/ds/kn/arh_kn2022_u.html

зайнятість цих робочих місць вказує на можливість одержання певного доходу, який, у свою чергу, визначає рівень життя індивіда.

Визначниками зайнятості населення є показники кількості економічно активного населення, кількості зайнятих та різні характеристики безробіття. Показники зайнятості населення України представлені у табл. 7.

Населення України характеризується зниженням його активної частини. Так у 1995 році економічно активне населення країни становило 25,562 млн. осіб, а у 2021 році 15,610 млн.

Таблиця 7

Зайняте населення за видами економічної діяльності²¹

Рік	Усього зайнято, осіб	Сільське, лісове та рибне господарство, осіб	Безробітне населення у віці 15-70 років, тис. осіб
2012	19261,4	3308,5	1 589,8
2013	19314,2	3389,0	1 510,4
2014	18073,3	3091,4	1 847,6
2015	16443,2	2870,6	1 654,7
2016	16276,9	2866,5	1 678,2
2017	16156,4	2860,7	1 698,0
2018	16360,9	2937,6	1 578,6
2019	16578,3	3010,4	1 487,7
2020	15915,3	2721,2	1 674,2
2021	15610,0	2692,7	1 711,6

Як бачимо, скорочення за 26 років відбулось майже на 10 млн. осіб. Подібна значна динаміка є індикатором старіння населення, коли з групи економічно активного за віком значна кількість населення переходить у групу пенсіонерів. Слід зазначити, що подібна ситуація є об'єктивною і виникла б за будь-яких економічних умов, оскільки бум народжуваності в Україні відбувався у післявоєнний період, і народжені у той час виходять сьогодні на пенсію. Очевидно, що народжуваність знижувалася поступово.

Динаміка зайнятості населення України, Італії та Польщі за період з 2000 по 2015 роки представляється такими цифрами: рівень економічної активності жінок віком 15-64 років Україні 62,6% у 2000 році та 60,4% у 2015; в Італії 46,5 та 54,1% відповідно; у Польщі 59,7 та 58,6 відповідно. Економічно активне чоловіче населення у тому ж віці: Україна 71,8 та

²¹ Зайняте населення за видами економічної діяльності по регіонах. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2013/rp/zn_ed_reg/zn_ed_reg_u/arch_zn_ed_u.htm

72,6%, Італія 74,2 та 73,9%, Польща 70,2 та 71,4 відповідно. Як бачимо, економічно активне населення жіночої та чоловічої статі найбільше за кількістю саме в Україні. Люди працюють для того щоб забезпечувати себе і свою сім'ю джерелами для існування. Рівень безробіття в цей період становив в Україні 11,6% у 2000 році та 9,5% у 2015 році. Очевидно, безробітне населення скоротилося, але під час пандемії воно зросло з 15654,7 тис жителів до 1711,6 у 2015 році. Традиційно в Італії коефіцієнт безробіття значний у 2015 році дорівнював 11,2%, а в Польщі 4,9.

Отже, присутня позитивна тенденція до зниження рівня безробіття в Україні свідчить про позитивні зрушення в економіці – про появу нових робочих місць у зв'язку із активізацією підприємницького сектору. Слід наголосити, що із зростанням рівня безробіття відбулось ускладнення змісту цього показника, свідченням чого є тривалість пошуку роботи. Так, у 1995 році за досить низького рівня безробіття більшість людей знаходили робоче місце за три місяці, у 1999 році за найвищого рівня безробіття майже половина осіб без роботи знаходять нове робоче місце не раніше ніж за рік. У 2017 році з 1698 тис безробітних осіб 26,7% шукали роботу 12 місяців і більше. Такі дані є свідченням ускладнення відбору на робочі місця, кількість яких поступово збільшується, що означає спеціалізацію такого ресурсу, як праця в Україні.

Наступним фактором виробництва, що визначає рівень конкурентоспроможності, є капітал.

2.3. Капітал як фактор виробництва у підвищенні конкурентоспроможності національної економіки

Основними показниками, що характеризують рівень розвитку такого фактору виробництва, як капітал, є інвестиції, розвиток фінансової системи країни та бюджетна система.

Як бачимо з табл. 8, капітальні інвестиції зросли за 11 років в поточних цінах з 180575,7 млн грн у 2010 році до 673899,3 млн грн у 2021 році, що в певній мірі засвідчує активізацію бізнесового сектору економіки країни. Водночас, слід зазначити, що їх рівень порівно з іншими європейськими країнами з перехідною економікою є вкрай низьким. Одним з найважливіших чинників, що стримує інвестування в українську економіку є нерозвиненість (фактична відсутність) фондового ринку. За оцінкою директора з розвитку «Української біржі» Олексія Сухорукова фондовий на сьогодні є «не просто недорозвиненим, а деградуєчим»²².

---

²² Коли буде створений повноцінний фондовий ринок. URL: <https://finance.liga.net/ua/stock/article/kogda-budet-sozdan-polnotsennyu-fondovyy-rynok>

Капітальні інвестиції, млн грн²³

Рік	Усього
2010	180575,5
2011	241286,0
2012	273256,0
2013	249873,4
2014	219419,9
2015	273116,4
2016	359216,1
2017	448461,5
2018	578726,4
2019	623978,9
2020	508217,0
2021	673899,3

Серед проблем, що ускладнюють розвиток фондового ринку можна виділити такі як грубі порушення прав інвесторів з боку держави у попередні роки, недостатній їх захист від зловживань на ринках капіталу, відсутність прозорості у функціонуванні бізнесу, недостатній рівень фінансової грамотності населення. У цьому плані потрібно внести необхідні змін в законодавство, забезпечити верховенство права і, таким чином, підвищити довіру до ефективності державного регулювання фондового ринку, здійснювати систематичну освітню роботу серед населення. Усе це має створити умови для розвитку фондового ринку.

Загалом же створення повноцінного фондового ринку буде сприяти залученню інвестицій, розвитку бізнесу та зростанню української економіки в цілому. Крім того, наявність фондового ринку є необхідною умовою функціонування недержавних пенсійних фондів.

Фінансова сфера розвивається також досить активно, хоча чіткої тенденції щодо розвитку окремих показників сумарних активів українських фінансових інститутів не відстежується.

Доходи держбюджету-2023 передбачено у сумі 1 329,3 млрд грн, видатки – 2 640,2 млрд грн, прогнозований дефіцит – до 20,6% ВВП.

²³ Капітальні інвестиції (річні показники). URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/ibd/kin/arh_kin_r_u.htm

Таблиця 9

Сумарні активи українських комерційних банків, млн грн²⁴

Показник	На 01.05.2023	На 01.12.2022	На 01.12.2021	На 01.12.2020
Надані кредити	992185	1075343	1067765	980499
в тому числі:				
кредити органам державної влади	22003	26005	24999	6560
кредити суб'єктам господарювання	764194	823514	803069	770164
кредити фізичним особам	205924	225746	239576	203757
кредити небанківським фінустановам	64	78	120	19

Серед пріоритетних видатків:

- національна безпека і оборона країни, що складає 1 141,1 млрд грн або 18,2 % ВВП;
- соціальний захист та забезпечення – 447,6 млрд грн;
- підтримка ветеранів – 6,8 млрд грн;
- освіта – 156 млрд грн;
- охорона здоров'я – 176,1 млрд грн.

Як видно з табл. 10, загальна сума доходів зведеного бюджету України за січень-квітень 2023 року становила 925,5 млрд грн, що на 397,6 млрд грн, або на 75,3 відсотка більше ніж за аналогічний період 2022 року.

Питома вага податкових надходжень в загальному обсязі надходжень до зведеного бюджету України становила 50,7 відсотка, неподаткових надходжень – 29,8 відсотка, офіційні трансферти від ЄС, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ – 19,4 відсотка.

Найбільшу питому вагу серед надходжень в загальному обсязі доходів зведеного бюджету України становили такі надходження²⁵:

- від ЄС, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ – 19,4 відсотка;
- власні надходження бюджетних установ – 18,4 відсотка;
- податок на додану вартість – 17,2 відсотка;
- податок та збір на доходи фізичних осіб – 15,5 відсотка;

²⁴ Основні показники діяльності банків. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/banks/stat/>

²⁵ Інформація про стан виконання Зведеного та Державного бюджетів України за січень-квітень 2023 року. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/2_%D0%94%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BA%D0%B0_%D0%BA%D0%B2%D1%96%D1%82_2023_23_05_2023.docx

**Основні показники Зведеного та Державного бюджету України
за січень-квітень 2022–2023 років^{26,27}**

Показники	Зведений бюджет				Державний бюджет			
	факт 2022 р.	факт 2023 р.	відхилення		факт 2022 р.	факт 2023 р.	відхилення	
			млрд грн	темп росту, %			млрд грн	темп росту, %
Доходи	527,9	925,5	397,6	175,3	412,6	787,5	375,0	190,9
Видатки	641,9	1128,9	487,0	175,9	558,8	1043,7	484,9	186,8
Надання кредитів	4,6	0,9	-3,7	-	4,1	0,9	-3,2	-
Повернення кредитів	2,9	3,5	0,5	-	2,9	3,4	0,6	-
Дефіцит (+)/ профіцит (-)	115,7	200,8	85,1	-	147,4	253,6	106,1	-

– кошти, що перераховуються Національним банком України – 7,8 відсотка;

- акцизний податок – 5,9 відсотка;
- податок на прибуток підприємств – 4,5 відсотка;
- місцеві податки та збори – 3,6 відсотка.

За січень-квітень 2023 року Державний бюджет України отримав 787,5 млрд грн, що на 375 млрд грн, або на 90,9 відсотка більше ніж за аналогічний період 2022 року, що обумовлено серед іншого²⁸:

- надходженнями від ЄС, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ – «+153,9» млрд грн;
- власними надходженнями – «+131,5» млрд грн;
- прибутком НБУ – «+53,1» млрд грн;
- ПДВ із ввезених товарів – «+28,6» млрд грн;
- акцизним податком – «+21,9» млрд грн;
- податком та збором на доходи фізичних осіб – «+9,5» млрд грн;
- коштами від примусового вилучення в Україні об'єктів права власності рф «+8,8» млрд грн;

²⁶ Зведений бюджет України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/>

²⁷ Бюджет 2023 року. URL: https://mof.gov.ua/uk/budget_2023-582

²⁸ Інформація про стан виконання Зведеного та Державного бюджетів України за січень-квітень 2023 року. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/2_%D0%94%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BA%D0%B0_%D0%BA%D0%B2%D1%96%D1%82_2023_23_05_2023.docx

- іншими надходженнями (240603) – «+8,6» млрд грн;
- субвенціями, отриманими з місцевого бюджету – «+5,7» млрд грн;
- ввізним митом – «+5,1» млрд грн;
- реверсною дотацією – «+3,9» млрд грн;
- частиною чистого прибутку і дивідендами – «-35,4» млрд грн;
- ПДВ з вироблених товарів з урахуванням бюджетного відшкодування – «-12,8» млрд грн;
- рентною платою за користування надрами загальнодержавного значення – «-6,9» млрд грн;
- податком на прибуток підприємств – «-4,8» млрд гривень.

Найбільшу питому вагу в загальному обсязі надходжень до Державного бюджету України становили податкові надходження (42 відсотки), з них:

- податок на додану вартість – 20,2 відсотка;
- податок та збір на доходи фізичних осіб – 6,5 відсотка;
- акцизний податок – 6,2 відсотка;
- податок на прибуток підприємств – 4,7 відсотка.

Неподаткові надходження становили 33,7 відсотка від загальної суми доходів державного бюджету, серед яких:²⁹

- кошти, що перераховуються Національним банком України – 9,1 відсотка;
- власні надходження бюджетних установ – 20,6 відсотка.

Офіційні трансферти від ЄС, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ становили 22,8 відсотка від загальної суми доходів державного бюджету. До загального фонду державного бюджету за січень–квітень 2023 року надійшло 551,6 млрд грн, що на 185,8 млрд грн, або на 50,8 відсотка більше, ніж за аналогічний період 2022 року. Найбільші надходження до загального фонду державного бюджету у січні–квітні 2023 року становили:

- ПДВ із ввезених товарів – 105,9 млрд грн, що на 28,6 млрд грн, або на 37 відсотків більше ніж за аналогічний період 2022 року;
- ПДВ із вироблених товарів з урахуванням бюджетного відшкодування – 53,5 млрд грн, що на 12,8 млрд грн, або на 19,3 відсотка менше ніж за аналогічний період 2022 року;

Довідково: за січень–квітень 2023 року відшкодовано ПДВ у сумі 51,8 млрд грн, що на 20,3 млрд грн, або на 64,7 відсотка більше ніж за аналогічний період 2022 року [https://mof.gov.ua/uk/budget_2023-582].

---

²⁹ Інформація про стан виконання Зведеного та Державного бюджетів України за січень–квітень 2023 року. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/2_%D0%94%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BA%D0%B0_%D0%BA%D0%B2%D1%96%D1%82_2023_23_05_2023.docx

– податок та збір на доходи фізичних осіб – 51 млрд грн, що на 9,5 млрд грн, або 23 відсотки більше порівняно із аналогічним періодом 2022 року;

– податок на прибуток підприємств – 37 млрд грн, що на 4,8 млрд грн, або на 11,5 відсотка менше ніж за аналогічний період 2022 року;

– кошти, що перераховуються НБУ відповідно до Закону України «Про Національний банк України» – 35,9 млрд грн, що на 17,1 млрд грн, або на 91,3 відсотка більше порівняно із аналогічним періодом 2022 року;

– акцизний податок – 31,9 млрд грн, що на 15,9 млрд грн, або у майже 2 рази більше порівняно із аналогічним періодом 2022 року;

– рентна плата за користування надрами – 20,9 млрд грн, що на 6,9 млрд грн, або на 24,9 відсотка менше порівняно із аналогічним періодом 2022 року;

– ввізне мито – 8,9 млрд грн, що на 4,1 млрд грн, або на 83,1 відсотка більше ніж за аналогічний період 2022 року.

За січень-квітень 2023 року до загального фонду державного бюджету надійшло *грантів від міжнародних партнерів (МФО, ЄС та інших країн)* 179,5 млрд грн, що становить 32,5 відсотка від усіх доходів загального фонду державного бюджету.

Доходи спеціального фонду державного бюджету за січень-квітень 2023 року – 235,9 млрд грн, що на 189,2 млрд грн, або у 5,1 рази більше порівняно із аналогічним періодом 2022 року.

Власні надходження бюджетних установ зросли проти аналогічного періоду 2022 року на 131,5 млрд грн, або у 5,2 раза до 162,6 млрд гривень.

ВИДАТКИ ТА КРЕДИТУВАННЯ³⁰

Загальна сума касових видатків Зведеного бюджету України за січень-квітень 2023 року становила 1128,9 млрд грн, що у 1,8 раза, або на 487 млрд грн більше ніж за січень-квітень 2022 року.

У структурі видатків Зведеного бюджету України найбільші частки припадають на оборону (49,7 відсотка), на соціальний захист та соціальне забезпечення (14,8 відсотка), на громадський порядок, безпеку та судову владу (11,7 відсотка), на освіту (7,6 відсотка) та на охорону здоров'я (5,4 відсотка).

Касові видатки Державного бюджету України за січень-квітень 2023 року становили 1043,7 млрд грн, що у 1,9 раза, або на 484,9 млрд грн більше ніж за аналогічний період 2022 року.

---

³⁰ Інформація про стан виконання Зведеного та Державного бюджетів України за січень-квітень 2023 року. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/2_%D0%94%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BA%D0%B0_%D0%BA%D0%B2%D1%96%D1%82_2023_23_05_2023.docx

Найбільшу питому вагу серед видатків в загальному обсязі Державного бюджету України становили такі:

- оборона – 53,7 відсотка;
- соціальний захист та соціальне забезпечення – 15 відсотків;
- громадський порядок, безпека та судова влада – 12,4 відсотка;
- охорона здоров'я – 5 відсотків;
- міжбюджетні трансферти – 5 відсотків.

Касові видатки загального фонду державного бюджету за січень–квітень 2023 року становили 865,5 млрд грн, що більше ніж за січень–квітень 2022 року на 341,9 млрд грн, або у 1,7 раза.

Видатки загального фонду державного бюджету на:

- *заробітну плату з нарахуваннями* зросли проти аналогічного періоду 2022 року на 223,6 млрд грн, або у 2,5 рази до 371,5 млрд гривень;
- *соціальне забезпечення (пенсії, допомоги, стипендії)* зросли проти аналогічного періоду 2022 року на 35,6 млрд грн, або на 25,1 відсотка до 177,7 млрд гривень.

За функціональною класифікацією статей видатків у січні–квітні 2023 року (порівняно з січнем–квітнем 2022 року):³¹

- *видатки на обслуговування державного боргу та виплати за державними деривативами* за зведеним бюджетом склали 38,6 млрд гривень;
- без урахування видатків на обслуговування державного боргу та виплати за державними деривативами *видатки на загальнодержавні функції* за зведеним бюджетом зросли на 5,3 відсотка до 25,6 млрд грн, за державним бюджетом зменшились на 2,9 відсотка до 11,3 млрд гривень;
- *видатки на оборону* за державним бюджетом зросли у 4,1 раза до 560,6 млрд гривень;
- *видатки на громадський порядок, безпеку та судову владу* за зведеним бюджетом зросли у 1,6 раза до 132,2 млрд грн, у тому числі за державним бюджетом – на 63,6 відсотка до 128,9 млрд гривень;
- *видатки на економічну діяльність* за зведеним бюджетом зросли на 17,7 відсотка до 36,4 млрд грн, у тому числі за державним бюджетом збільшились на 4,5 відсотка до 23,8 млрд гривень;
- *видатки на охорону навколишнього природного середовища* за зведеним бюджетом зросли на 11,4 відсотка до 1,4 млрд грн, а за державним бюджетом – на 8,5 відсотка до 1,2 млрд гривень.

---

³¹ Інформація про стан виконання Зведеного та Державного бюджетів України за січень–квітень 2023 року. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/2%D0%94%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BA%D0%B0_%D0%BA%D0%B2%D1%96%D1%82_2023_23_05_2023.docx

– видатки на житлово-комунальне господарство за зведеним бюджетом зросли на 4,3 відсотка до 10,5 млрд гривень;

– видатки на охорону здоров'я за зведеним бюджетом зменшились на 2,5 відсотка до 60,8 млрд грн, у тому числі за державним бюджетом – на 3,8 відсотка до 52,3 млрд гривень;

– видатки на духовний та фізичний розвиток за зведеним бюджетом зменшились на 1,6 відсотка до 9,8 млрд грн, у тому числі за державним бюджетом зменшились на 4,5 відсотка до 2,7 млрд гривень;

– видатки на освіту за зведеним бюджетом зменшились на 5,7 відсотка до 85,9 млрд грн, за державним бюджетом – на 9,1 відсотка до 16,3 млрд гривень;

– видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення за зведеним бюджетом зросли на 15,8 відсотка до 167,2 млрд грн, за державним бюджетом – на 14,2 відсотків до 156,6 млрд гривень.

У січні-квітні 2023 року перераховано із державного бюджету трансфертів місцевим бюджетам у сумі 51,9 млрд грн, з яких:³²

– базова дотація для забезпечення зміцнення податкової спроможності місцевих бюджетів – 9,7 млрд гривень.

За рахунок повернення кредитів до Державного бюджету України за січень-квітень 2023 року надійшло 3,4 млрд грн, у тому числі до загального фонду – 3,3 млрд гривень.³³

За січень-квітень 2023 року надано кредитів з державного бюджету 0,9 млрд грн, у тому числі із загального фонду – 0,1 млрд гривень.

Всі ці дані засвідчують, що за умов військових дій Україна має активну бюджетну діяльність з її доходною та видатковою частинами. Подібна структура надходжень до бюджету свідчить, що їх основою є, перш за все, товарна продукція, адже ПДВ, сплати від яких у бюджет є найбільшими, є податком саме на товари та послуги. Крім того, зростання обсягів стягнення ПДВ засвідчує, що в країні збільшуються обсяги виготовлення товарної продукції та послуг.

Проте, дохідна частина бюджету має розглядатися у зв'язку із видатками, адже бюджетні надходження призначені для кінцевих витрат. З вищенаведеної інформації можна зробити висновок про те, що

---

³² Інформація про стан виконання Зведеного та Державного бюджетів України за січень-квітень 2023 року URL: https://mof.gov.ua/storage/files/2_%D0%94%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BA%D0%B0_%D0%BA%D0%B2%D1%96%D1%82_2023_23_05_2023.docx

³³ Інформація про стан виконання Зведеного та Державного бюджетів України за січень-квітень 2023 року. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/2_%D0%94%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BA%D0%B0_%D0%BA%D0%B2%D1%96%D1%82_2023_23_05_2023.docx

значні бюджетні кошти витрачаються на соціальну сферу. Це, з одного боку, засвідчує соціально-спрямований розвиток економіки, а з іншого – перекладення тягаря соціального захисту виключно на плечі держави, вирішення його проблем екстенсивним шляхом. У той же час, мають бути змінені підходи як до стягнення податків так і до спрямованості видатків в бік їх прозорості та ефективності.

В екстремальних умовах агресії в Державному бюджеті закладений величезний дефіцит (перевищення видатків над доходами), проте переважна його частина фінансується за рахунок грантів і пільгових кредитів країн-партнерів України. Це створює умови активного використання державних фінансів на розвиток економіки в умовах військових дій, зокрема: на відновлення і розвиток енергетичної і логістичної інфраструктури, розвиток оборонно-промислового комплексу, впровадження актуальних інноваційних розробок тощо.

2.4. Вплив фактору технології на активізацію конкурентоспроможності національної економіки

Ще одним фактором виробництва є технології, що поєднують в собі індивідуальний та капітальний підходи. Технології є одночасно і ресурсом, і результатом розвитку національної економіки. Така різнобічність цього фактору виробництва утворює національну інноваційну систему, що є окремою детермінантою середовища конкурентоспроможності.

На розробку та впровадження новітніх технологій в Україні, зокрема, нанотехнологій, активно впливають глобальні ринки високих технологій. В. І. Шепель, президент Інноваційної палати України, зазначає, що для будь-якої країни існує такий параметр, як коефіцієнт впровадження інновацій. Це відсоток від прибутку підприємства, який виділяється на модернізацію та впровадження нових технологій. Якщо він нижче 15%, то можна говорити про деградацію та руйнування виробничого потенціалу. Навіть, якщо верстати та цехи будуть слугувати ще десятки років, але не вкладаються кошти в інновації (чи вкладаються в розмірі менше 15%) – підприємство за таких обставин приречене на загибель. І вже незабаром продукцію даного підприємства витіснять з ринку іноземні конкуренти. Для України середній показник впровадження інновацій не перевищує 5%. І це не дивно, бо лише 3 з 10 підприємств здійснюють інноваційну діяльність, що вже призвело до загибелі багатьох підприємств і більшість підприємств України по цій причині знаходяться на межі знищення³⁴.

---

³⁴ Остапенко Т. Г. Умови переходу високо- та нанотехнологічних галузей господарського комплексу України до розвитку шостого та сьомого укладів. *Інноваційна*

Для активізації інноваційного розвитку, зокрема підтримки розробників та впровадників нанотехнологій в Україні розробляються відповідні програми, законодавчі та нормативні акти. Так, метою Державної цільової програми «Нанотехнології та наноматеріали» на 2012-2014 роки, введеної Постановою Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2009 р. № 1231³⁵. Метою Програми було формування наноіндустрії завдяки забезпеченню розвитку її промислово-технологічної інфраструктури, основними цілями Програми – проведення фундаментальних досліджень та розробок. У Програмі зазначалось, що її виконання створює можливості розробок у різних сферах промисловості та сектору послуг і сільського господарства. Орієнтовний обсяг коштів, необхідних для виконання Програми, становив 1847,1 млн грн.

Після завершення Програми у 2014 році була пропозиція щодо прийняття Закону України «Про державне стимулювання розвитку вітчизняної наноіндустрії», проте цей Закон так і не був прийнятий. Зрозуміло, що в умовах тіншової економіки та корупції як бізнесменам, так і можновладцям не до нанотехнологій.

У той же час для розвитку інноваційного нанобізнесу необхідна законодавча база, ресурси підтримки таких бізнес структур. Борис Мовчан зазначає³⁶, що в країнах, які розвивають нанотехнології, існують чисельні малі підприємства різних форм власності й організаційної структури, які пропонують зразки нової продукції для наукових досліджень та практичного застосування в кількості від кількох грамів з «експериментально» високою ціною. Такі підприємства мають запрацювати в Україні. Для оптимальної їх роботи необхідно створити законодавчі умови та податкове стимулювання ведення бізнесу. Бажано б було прискорити створення технопарків для розвитку досліджень та впровадження нанотехнологій. Нанотехнології, як правило, розвиваються в межах науково-технічних укладів, особливо шостого та сьомого, проте економіка України відповідає існуванню третього та четвертого укладів. Для розвитку нанотехнологій необхідно пройти всі етапи переходу станів інноваційної економіки і стрибнути у новітні сфери економічного та інноваційного середовища.

економіка : наук.-виробн. журнал. Тернопіль : Подільський державний аграрно-технічний університет, 2017. № 5–6(69). С. 46–52.

³⁵ Остапенко Т. Г. Умови переходу високо- та нанотехнологічних галузей господарського комплексу України до розвитку шостого та сьомого укладів. *Інноваційна економіка* : наук.-виробн. журнал. Тернопіль : Подільський державний аграрно-технічний університет, 2017. № 5–6(69). С. 46–52.

³⁶ Мовчан Б.: «Нанотехнології в Україні: навздогін за поїздом, що вже пішов?» *ZN.UA* : інтернет-видання. 27.09–4.10.2013. Вип. 35. URL: https://dt.ua/SCIENCE/nanotehnologiyi-v-ukrayini-navzdogin-za-poyizdom-scho-vzhe-pishov-_html

Один стан економічного розвитку переходить у інший, що характеризує його циклічність³⁷. Така циклічність визначається науково-технічними укладами як періодами трансформації науково-технічних досліджень. Сьогодні активним є п'ятий уклад. Він є інформаційним, характеристиками якого є розвиток таких виробництв, як електроніка, телекомунікації, програмне забезпечення, роботобудування та високі біотехнології. Інформаційні та біотехнології притаманні п'ятому та зародку шостого технологічного укладу, а індустріальні технології є основою попередніх чотирьох укладів.

Поєднання еволюційного розвитку та революцій технічного прогресу є ознакою появи нового технологічного укладу. Проявом останнього є поступально-циклічне зростання у зв'язку із накопиченням капіталу та заміна технічного обладнання. Слід зазначити, що уклади виникають на різних етапах «довгих хвиль» М. Д. Кондратьєва.

Новітній шостий уклад формується і в Україні, проте вся промисловість базується на попередніх технологічних укладах.

Насиченість є ознакою індустріального розвитку в Україні. На сторінках статистичних видань існують дані відносно розвитку української промисловості. Традиції промислового виробництва в нашій державі формуються у металургії, яка є галуззю міжнародної спеціалізації України в міжнародному середовищі.

Всі окреслені фактори виробництва стають базисом для розвитку глобальної економіки. Глобальна економіка – економіка, що відповідає процесу глобалізації, який трактується як підпорядкування національного (індивідуального) міжнародному (стандартному та загальному). Глобалізація – об'єктивний процес, що супроводжується інтенсивною діяльністю транснаціональних корпорацій у міжнародній економіці. Конкурентоспроможність національної економіки, зокрема України, має бути спрямована на забезпечення провідного місця у глобальному середовищі, яке характеризується підвищеними стандартами життя.

Етап набуття конкурентоспроможності національної економіки може мати такі характеристики:

- домінування соціального підходу до економічних відносин, що передбачає забезпечення високих стандартів життя через систему державної підтримки населення;

- розвиток науково-технічної сфери, коли існуючі в Україні науково-дослідні установи, після енергетично-газового потрясіння можуть створити інноваційне середовище, поєднуючи свої розробки із

---

³⁷ Москаленко В.В. Соціалізація особистості : монографія. Київ : Фенікс, 2013. 540 с.

послідовним впровадженням на базі ефективно діючих українських підприємств;

- використання інвестиційного потенціалу національних економічних агентів для довгострокового вкладання коштів у інноваційні проекти;

- корпоратизація приватної власності із можливістю обертання акцій на вільному ефективно функціонуючому ринку, проте таке обертання акцій в Україні напевне відбуватиметься за посередництва фінансових установ;

- створення досконалого ринку робочої сили із можливістю працевлаштування у будь-якому регіоні України;

- кластеризація галузей господарської системи України, коли мають бути створені галузеві ланцюги із використанням інноваційних розробок національних науково-дослідних установ та індивідуальних розробників (венчурних компаній);

- створення національних стандартів продукції, що визначатиметься як глобальний стандарт, коли найвищим орієнтиром у виготовленні продукції має стати стандарт з найкращими характеристиками серед існуючих;

- формування регіональних промислових округів із залученням людського, підприємницького, фінансового потенціалу населених пунктів регіону;

- формування ефективного державного менеджменту на основі залучення висококваліфікованих фахівців, а також за рахунок отримання необхідної інформації та постійного навчання;

- створення умов стабільності національного економічного середовища після закінчення військових дій.

3. Створення високогуманного суспільства у трансформаційному розвитку

Вивчення трансформаційних процесів у суспільстві та економіці передбачає творче осмислення рушійних сил соціально-економічного прогресу. Цей соціально-економічний прогрес є базисом для формування високогуманного суспільства, коли багатство стає нормою та вимагає від людини та соціуму забезпечення високих джерел розвитку. Так, самореалізація та саморозвиток стають джерелом для формування високогуманного суспільства. Людина стає центральною ланкою економічного розвитку і з іншого боку є результатом всіх рівнів існування економічних систем та формування духовного багатства суспільства.

Нагромаджені витрати праці на формування духовного багатства суспільства доцільно згрупувати так:

- 1) витрати праці індивіда на набуття знань і навичок через: початкову, середню та вищу освіту; підвищення кваліфікації,

підвищення свого культурного рівня тощо шляхом безперервної освіти протягом всього життя;

2) витрати праці членів сім'ї на виховання та навчання індивіда до досягнення ним працездатного віку;

3) витрати праці тих, хто зайнятий у сфері освіти, науки та культури і забезпечує підготовку індивідів до участі у суспільному виробництві.

Це свідчить про комплексний характер джерел формування духовного багатства суспільства, серед яких вирішальна роль належить кожному окремому індивіду. На сучасному рівні економічних досліджень і статистичних розробок неможливо кількісно виразити всі елементи формування духовного багатства.

ВИСНОВКИ

Отже, трансформаційне суспільство проходить три стадії від набуття ознак ринкової економіки, формування конкурентної економічної системи та утворення високогуманного суспільства, що функціонує на засадах сталого розвитку і забезпечення духовного багатства.

Україна знаходиться на другій стадії трансформації, в якій актуальними є фактори виробництва. Останні переходять в наших реаліях від основних до розвинутих та від загальних до спеціалізованих. Фактор земля знаходиться на високому рівні ефективного використання навіть за військових умов. Звісно, катастрофа на Каховці ще змінить умови господарювання на цих землях, але українці мають хист виживати та покращувати все навколо.

Фактор праця визначається високою мобільністю як в середині країни так і за її межами. Вимушено переміщені особи переїхали зі Сходу на Захід та в інші країни світу. Сьогодні вже треба думати як створити державну політику репатріації. Та формування позитивних умов збільшення та активізації народжуваності.

Фактор капітал стає тим джерелом розвитку, який визначає можливості всіх економічних агентів та інститутів. У військових діях підприємства існують та функціонують та забезпечують потреби наших військових, наших ЗСУ. Звісно покриття всіх потреб вимагає зовнішньої допомоги, яку надають наші партнери у всьому світі.

Фактор технології використовується для підігріву економічних характеристик національної економічної системи. Акцент робиться на нанотехнологіях та формуванні високих технологічних устроїв, що дасть можливість науково-технічного стрибка наших інноваційних підприємств.

Всі ці умови приводять до формування високогуманного суспільства та відповідних парадигм розвитку.

АНОТАЦІЯ

Актуальність дослідження визначається постійними трансформаційними змінами в різних суспільних утвореннях. Так авторами трансформацію економічних систем було поділено на три етапи: перехід на ринкові умови господарювання, формування конкурентоспроможної економічної системи та утворення високогуманного суспільства. Україну було вже визнано країною з ринковою економікою, тому цей етап вважається досягнутим. Актуальною є фаза формування конкурентоспроможності національної економіки, яка наразі знаходиться у стані утворення. Автори зупинилися на факторних умовах формування конкурентоспроможності, на їх детермінантах. Треба визначити чи є використання факторів виробництва в Україні розвинутими та спеціалізованими, як це відбувається в промислово розвинутих країнах, чи фактори залишаються основними та загальними, що притаманне країнам, які розвиваються. Були оцінені такі фактори, як земля, праця, капітал та технології. Їх вплив на конкурентоспроможність української економіки. Було визначено, що комбінація факторів є: основні та спеціалізовані. Розвиток факторів виробництва засвідчує, що в Україні відбувається поступ економічної системи, що стає підґрунтям для формування високогуманного суспільства.

Література

1. Мокій А., Полякова Ю., Власенко Л. Напрями активізації інноваційної діяльності підприємств приморських регіонів України. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2017. Вип. 1(06). С. 61–66.
2. Мовчан Б. Нанотехнології в Україні: навздогін за поїздом, що вже пішов? *ZN.UA : інтернет-видання*. 27.09–4.10.2013. Вип. 35. URL: <https://dt.ua/SCIENCE/nanotehnologi-yi-v-ukrayini-navzdogin-zapoyizdom-scho-vzhe-pishov-.html>
3. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Ґрунти_України
4. Парадигма креативного менеджменту в глобальній економіці / Д. М. Лук'яненко, О. С. Дорошенко, Т. О. Галахова та ін. ; за заг. ред. д.е.н. проф. Д. Г. Лук'яненка. Київ : КНЕУ, 2016. 231 с.
5. Катастрофа на Каховській ГЕС призведе до повної відсутності зрошення в Херсонській, Дніпропетровській та Запорізькій областях. URL: <https://superagronom.com>
6. Як відновлювати пошкоджені війною ґрунти: науковці оприлюднили результати дослідження на прикладі Вільхівської громади Харківщини. URL: <https://rubryka.com/2023/03/06/yak-vidnovlyuvaty-poshkodzheni-vijnoyu-grunty/>

7. Валовий внутрішній продукт у фактичних цінах. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2003/vvp/vvp_kv/vvp_kv_u/arh_vvp_kv.html

8. Вагова структура за видами діяльності та основними промисловими групами для розрахунку індексу промислової продукції. URL: <https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/pr/vsvd/vsvd.xlsx>

9. Парадигма інноваційного розвитку в умовах ринкової трансформації : монографія / Е. М. Забарна, О. М. Козакова, В. А. Чередниченко та ін. Херсон : Олді-плюс, 2019. 92 с.

10. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Географія_Франції

11. Панченко Є. Г. Дослідницький університет: гарвардські принципи. *Університетська освіта*. 2011. № 1. С. 38–47.

12. Посівні площі сільськогосподарських культур за їх видами. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/sg/ppsgk/arh_ppsgk_u.html

13. Обсяг виробництва, урожайність та зібрана площа сільськогосподарських культур за їх видами (щомісячна інформація). URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/sg/ovuzpsg/Arh_ovuzpsg_2021_u.html

14. Несененко П. П., Артеменко О. А., Патлатой О. Є. Сучасні економічні теорії : навч. посібник. Одеса : ОНЕУ, 2017. 326 с.

15. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : статистичний збірник. Київ : Державна служба статистики України, 2017. 290 с.

16. Москаленко В. В. Соціалізація особистості : монографія. Київ : Фенікс, 2013. 540 с.

17. Чисельність населення по регіонах. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/ds/kn/arh_kn2022_u.html

18. Зайняте населення за видами економічної діяльності по регіонах. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2013/rp/zn_ed_reg/zn_ed_reg_u/arch_zn_ed_u.htm

19. Коли буде створений повноцінний фондовий ринок. URL: <https://finance.liga.net/ua/stock/article/kogda-budet-sozdan-polnotsennyu-fondovyy-rynok>

20. Капітальні інвестиції (річні показники). URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/ibd/kin/arh_kin_r_u.htm

21. Основні показники діяльності банків. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/banks/stat/>

22. Зведений бюджет України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/>

23. Бюджет 2023 року. URL: https://mof.gov.ua/uk/budget_2023-582

24. Інформація про стан виконання Зведеного та Державного бюджетів України за січень-квітень 2023 року URL: https://mof.gov.ua/storage/files/2_%D0%94%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BA%D0%B0_%D0%BA%D0%B2%D1%96%D1%82_2023_23_05_2023.docx

25. Остапенко Т.Г. Умови переходу високо- та нанотехнологічних галузей господарського комплексу України до розвитку шостого та сьомого укладів. *Інноваційна економіка : наук.-виробн. журнал*. Тернопіль : Подільський державний аграрно-технічний університет, 2017. № 5–6(69). С. 46–52.

Information about the authors:

Tetiana Ostapenko

PhD in Economics,
Associate Professor at the Department of Management of Foreign
Economic Activity of Enterprise of
National Aviation University
1, Liubomur Gusar Avenue, Kyiv 03158, Ukraine

Iryna Hrashchenko

PhD in Economics,
Associate Professor at the Department of Management of Foreign
Economic Activity of Enterprise of
National Aviation University
1, Liubomur Gusar Avenue, Kyiv 03158, Ukraine

Oleksandr Onoprienko

PhD in Economics,
Associate Professor at the Department of Management of Foreign
Economic Activity of Enterprise of
National Aviation University
1, Liubomur Gusar Avenue, Kyiv 03158, Ukraine